

І. М. Кучеренко*

СУЧАСНЕ КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИХ ПРОБЛЕМ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Загальновизнаний принцип верховенства права закріплюється майже у всіх конституціях сучасних демократичних держав, а самі держави проголошуються правовими. У найзагальнішому вигляді правовою можна назвати державу, в якій юридичними засобами забезпечується належна реалізація та захист основних прав людини. Одним із таких юридичних засобів є юридична відповідальність.

Протягом останніх років вітчизняні науковці неодноразово звертались до окремих проблем юридичної відповідальності взагалі та цивільно-правової зокрема, але жодного комплексного індивідуального монографічного дослідження загальнотеоретичних проблем цивільно-правової відповідальності не було здійснено. Монографія І. С. Канзафарової "Теорія цивільно-правової відповідальності"¹ є по суті першим таким дослідженням в Україні за весь період незалежності.

Рецензована праця є логічно завершеним цілісним науковим твором, що складається з п'яти розділів, пов'язаних єдністю мети та засобів дослідження.

У першому розділі автор здійснює дослідження теорії цивільно-правової відповідальності як наукового знання. Оскільки термін "теорія" є багатозначним, уточнюється, що під зазначеною теорією розуміється вчення про цивільно-правову відповідальність, яке є однією із складових частин (елементів) вчення про цивільне право в цілому, потім досліджуються методологічні основи та надається загальна характеристика теорії цивільно-правової відповідальності як наукового знання.

Розглянуті у першому розділі питання викликають суттєвий інтерес, оскільки жодних досліджень теорії цивільно-правової відповідальності саме як наукового знання ані за радянських часів, ані за часів незалежності в Україні не здійснювалось.

Не менший науковий інтерес викликає і зміст інших розділів монографії, в яких міститься ґрунтовне дослідження поняття, принципів, функцій, режимів, правовідносин, умов цивільно-правової відповідальності, розглядається проблема її ефективності.

Але насамперед необхідно звернути увагу на принципово нове бачення автором цивільно-правової відповідальності як правового явища. І. С. Канзафарова вперше визначає цивільно-правову відповідальність як обумовлену особливостями предмета і методу цивільно-правового регулювання систему цивільно-правових засобів, за допомогою яких, з однієї сторони, забезпечується і гарантується захист цивільних прав та інтересів суб'єктів цивільного права, з іншої — здійснюється карально-виховний вплив на правопорушників. Акцентується увага на тому, що це не один, а саме система правових засобів, елементами якої є: норми цивільного права, в яких відповідальність знаходить вираження; принципи цивільно-правової відповідальності; індивідуально-правові акти автономного характеру, які є персоніфікованими регламентаторами суспільних відносин; порушення цивільних прав та обов'язків як підстава виникнення цивільних охоронних правовідносин; цивільні охоронні правовідносини.

Зазначений підхід містить принципову новизну, оскільки дозволяє по-новому оцінити як власне феномен цивільно-правової відповідальності, так і низку проблем, пов'язаних з реалізацією санкцій цивільно-правових норм у цивільних охоронних правовідносинах.

© Кучеренко І. М., 2006

* провідний науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук

¹ Канзафарова І. С. Теорія цивільно-правової відповідальності. — О.: Астропринт, 2006. — 264 с.

Характеризуючи цивільно-правову відповідальність з позицій системного методу, автор, на нашу думку, вірно зазначає, що роль зв'язуючого начала у зазначеній системі відіграють принципи цивільно-правової відповідальності і саме вони є тим стрижнем, який визначає стабільність функціонування всієї системи. Сучасне ж цивільне законодавство України у багатьох випадках виключає певні відносини із сфери дії принципів цивільно-правової відповідальності, що не лише негативно впливає на її ефективність, а й заважає її функціонуванню взагалі.

Відмінною рисою монографії І. С. Каззафарової є те, що автор не лише глибоко усвідомлює сутність, правову природу та функціональне призначення цивільно-правової відповідальності, але й має чітке уявлення щодо функціонування механізму правового впливу та правової системи в цілому, що дозволяє автору піднятися на дійсно теоретичний рівень дослідження і створити системну теоретичну модель цивільно-правової відповідальності, що адекватно відображає зазначену відповідальність як явище державно-правової дійсності.

Поряд з цим необхідно зазначити, що думка автор легко рухається у всіх напрямках дослідження і з однаковою зацікавленістю він вивчає і цивільно-правову відповідальність як суспільно-правовий феномен, й окремі питання суто цивільно-правового змісту, що у підсумку надає йому можливість дійти висновків, які відрізняються від загальновизнаних у цивілістиці позицій. До останніх можна, наприклад, віднести висновок автора про те, що стосовно цивільних зобов'язальних правовідносин взагалі та охоронних зокрема загальновизнане сучасними цивілістами твердження, відповідно до якого кожне суб'єктивне право як забезпечена законом міра можливої поведінки управомоченої особи надає суб'єкту: 1) можливість власної поведінки; 2) можливість вимагати певної поведінки інших осіб; 3) можливість у разі порушення права звернутись за захистом до компетентних органів — не є вірним. У зобов'язальних цивільних правовідносинах суб'єктивне право кредитора є правом вимоги, тобто власне другою правомочністю із зазначеної тріади. Зазначене право реалізується поведінкою зобов'язаної особи і не містить у собі можливості здійснення певної поведінки управомоченого контрагента.

Разом з тим, стосовно змісту роботи можна висловити й окремі зауваження. Так, на нашу думку, оскільки автор зазначає, що система цивільно-правових засобів-елементів цивільно-правової відповідальності обумовлена предметом і методом цивільно-правового регулювання і спрямована насамперед на забезпечення та гарантування захисту цивільних прав та інтересів суб'єктів цивільного права, у монографії необхідно було додатково розкрити питання щодо проблеми розмежування приватних і загальних інтересів. На перший погляд, зазначеної проблеми не існує, оскільки ще з часів Стародавнього Риму відомо, що публічне право захищає інтереси держави, а приватне — інтереси окремих осіб. Але у сучасному суспільстві приватні та загальні інтереси настільки переплетені, що дуже важко відокремити їх один від одного, а отже, чітко визначити ту межу, за якою перестають існувати загальні інтереси і діють лише приватні. Крім того, необхідно враховувати, що норми приватного права можуть служити цілям захисту й публічних інтересів. Необхідність розгляду зазначеного питання обумовлена й тим, що автор визначає і ретельно досліджує всі принципи цивільно-правової відповідальності, крім одного — принципу поєднання особистих інтересів із суспільними, стосовно якого у монографії міститься лише декілька положень загального характеру.

Втім наведені зауваження мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої праці, яка в цілому є новим комплексним ґрунтовним науковим дослідженням, що сприяє розв'язанню низки загальнотеоретичних проблем цивільно-правової відповідальності.